ئینستیتیوتی مێدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی- (MIRS)

جیۆپۆڵەتیکی نوێی ووزەی هەرێمی کوردستان لە ژێر ڕۆشنایی دواین پێشهاتە هەرێمایەتییەکاندا.

بەهرۆز جەعفەر

www.mirs.co

ئینستیتیوتی میدیتریانە، ناوەندێکی توێژینەوەی قازانج نەویستی هەرێمایەتییە، بە سێ زمانی ئینگلیزی و عەرەبی و کوردی، بەدواداچوون و پەیپەرە ئاکادیمیەکانی خۆی لەسەر پرسە ستراتیجییەکان بلاو ئەکاتەوە.

جیۆپۆڵەتیکی نوێی ووزەی هەرێمی کوردستان لە ژێر ڕۆشنایی دواین پێشهاتە هەرێمایەتییەکاندا.

ناونیشان: ئۆفیسی سولەیمانی – ڕزگاری- بەرانبەر یانەی وەرزشی ئاشتی

ئیمەیڵ: Info@mirs.co

وێب: www.mirs.co

تەلەفۆن: +7702133749

گۆڕانکارییە هەرێمایەتییەکان و جیۆپۆڵەتیکی نوێی ووزەی هەرێمی کوردستان

- بەهرۆز جەعفەر

پێشەکی:

ووزە و جیۆپۆڵەتیك، پەیوەندییەکی دانەبڕاویان لەگەڵ یەکتر هەیە، سەدەی بیستەم گەواهیدەری ئەوەیە، ئەو هێزانەی لەدەرئەنجامی ناکۆکی و شەڕەکاندا، دەستیان گەیشتووە بە سەرچاوە و هێڵەکانی نەوت و غازی سروشتی، ئەوانە تام و بۆنی سەرکەوتنیان چەشتووە، ئەگەر کاریگەری ووزە بە سەر جوگرافیای سیاسیەوە ناوبنەین "جیۆپۆڵەتیکی ووزە"، ئەوا " پیترۆپۆڵەتیك- Petropolitic" یش وەك چەمکێکی تازەی ناو پەیوەندییە ئابورییەکان، بریتی یە لەکاریگەریی پیترۆڵ بەسەر خودی سیاسەتەوە، پیترۆڵ لەدەیان شوێن هۆکاری هاوپەیمانێتیەو، لەدەیان شوێنیش مایەی جەنگ و هەڕەشەی گەورەیە، بۆیە نەوت و غازی سروشتی بەوەوە ناوەستن، تەنها بەهای دۆلار و بازاڕ دەست نیشان بکەن، کاریگەری گەورەش لە دروستکردنی هاوپەیمانێتیە سیاسیەکان دا ئەگێڕن و، ئەبێتە کەرەستەی دابەشکارییە هەرێمایەتییەکان بەسەر زلهێزەکان دا.

هەرێمی کوردستانی عێراق، لەدوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس (2003) ەوە، لەلایەکەوە بازاڕێکی تازەی ووزەیە و، کۆمپانیا فرەڕەگەزە نێودەوڵەتیەکان (Multi National Company) بە لێشاو ڕووی تێدەکەن، لەلایەکی تریشەوە، بە پێی دەستور (عێراق) دەوڵەتێکی فیدراڵی یەو، بەرپرسیارێتی پەرەپێدانی سامانە سروشتییەکانی هەرێم بە پێی ماددەکانی (111 و 112 و 115 و 121) ی دەستوری عێراق کەوتۆتە دەستی ئەنجومەنی نەوت و غازی هەرێم، لەژێر ڕۆشنایی یاسای ژمارە (22ی ساڵی 2007) ی پەرلەمانی کوردستان کە لەهەمان ساڵدا کەوتۆتە بواری جێبەجێکردنەوە[1].

ساڵی (2017) یەو، کوردەکان لە عێراق وێڕای گەندەڵی و بینا نە کردنی دامودەستگای یاسایی و سیاسیی، هێشتا لە چوارچێوەی حکومەتی مەرکەزیی عێراق دا ئەژین، کە ئەم دەوڵەتە (123) ملیار دۆلار قەرزی دەرەکی و ناوخۆیی لەسەرە[2]، ناوچەکە بەگشتی لە ڕووی سەربازییەوە خەریکە قوتاری بێت لە جەنگی دژ بە "دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و شام"، بەڵام هێشتا لە عێراق دا (117000) سەت و حەڤدە هەزار چەکداری

میلیشیا هەن و، دابەشبون بە سەر (73) گروپ دا [3] . ئەم تەنگژانە لەکاتێکدان، کە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست بەگشتی و ناوچەی کەنداو بەتایبەتی، لە کەف و کوڵی خۆ- ڕێکخستنەوەدایە بۆ گێمێکی تری ململانێ و ناکۆکی.

بۆیە: ئەم توێژینەوەیە، بە ئەرکی خۆی ئەزانێت لە چوارچێوەی میتۆدێکی زانستی و ناونیشانی بابەتەکەدا، بەدەم وێناکردن و خوێندنەوەی تەوەرەکانەوە، سۆراخی سێ پرسیاری ڕاستەقینە بکات:

یەکەم: گرێبەستە کانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەگەڵ کۆمپانیای ڕووس نەفت و ئەوانی تردا ڕوون بکاتەوەو، کاریگەرییان لەسەر بازاڕی ووزە دیاری بکات .

دووەم: وەرگەڕان و جیۆپۆڵەتیکی نوێی ووزە لە دەریای ناوەڕاست، پشت کردنە دەریای ناوەڕاست و ڕووکردنە دەریای ڕەش لەلایەن تورکیاوە، وەرچەرخانەکان لە ناوچەی قەزوین، لە کوتلەی کەنداوی فارس، ئەمانە ئایندەی سیاسی و ئەمنی و ئابوریی هەرێمی کوردستانی عێراق بەرەو کوێ ئەبەن؟.

سێهەم: سیناریۆکانی بەردەم ئایندەی هەرێمی کوردستان چین؟.

تەوەری یەکەم: گرێبەستە نەوتییەکان

بەپێی پەیمانگای چاودێری ئیرادات (Revenue Watch Institute) گرێبەستی نەوتی، ئەبێت کلیلی چارەسەری دوو پرسی سەرەکی بێت، یەکەمیان: چۆن قازانجەکان دابەش ئەبن، کە ئەمەیان زیاتر پێی ئەوترێ (کرێ- ئیجارات) لە نێوان حکومەت و کۆمپانیا بەشداربووەکاندا. دووەمیان: چۆن (تێچوو- تکلفە) چارەسەر ئەکرێت.

لە جیهاندا، گرێبەستە نەوتییەکان بۆ (4) چوار جۆر پۆلێن کراون، هەریەکەشیان باشی و خراپی خۆی هەیە:

یەکەمیان: پێی ئەوترێ (گرێبەستی ئیمتیاز-Concession) ئەمە کۆنترین جۆری گرێبەستی نەوتییە، لە ئەمریکا ساڵی (1800) لەپای دەرهێنانی نەوت ئەم مافە ئەدرا بە هەر کۆمپانیایەك، ئەمە بەشێکە لە سیستەمی ئەمریکی و، ئیمپریالیزمی نوێ، لێرەدا کە دەوڵەت پارچەیەك زەوی دیاری کراوی خۆی هەیە ئەیدات بە کۆمپانیای فرە ڕەگەز، تیایدا مافی گەڕان و دۆزینەوەی نەوتی هەیە، ئەگەر بڕێکی دیاریکراو دۆزرایەوە، ئەوا کۆمپانیاکە کاری گەشەپێدان و دەرهێنان و ئەمبارکردن و بازرگانی کردنیشی ئەنجام ئەدات ، حکومەت کاری ئەوەیە تەنها کارئاسانی بۆ بکات، لەبەرانبەردا حکومەتی خاوەن زەوی (باج-Tax، رسوم –Fee) وەرئەگرێت. باشی ئەمە ئەوەیە زیاتر پێش چاوی حکومەت (خاوەن ماڵ) ڕوونە لەچاو شێوازەکانی تر لە گرێبەست دا، ووردەکارییەکی ئەوتۆی تیانییە، هەروەها تێچووی پرۆسەی دۆزینەوەو بەرهەمهێنان ناکەوێتە ئەستۆی خاوەن ماڵ. خراپییەکەشی ئەوەیە زۆر دەوڵەت و کۆمپانیا ئەچنە موناقەسەکەو داوای گرێبەست ئەکەن و، شیرینی پێشوەخت ئەدەن و...هەندێ جار فشاری جۆراوجۆر بەکاردێنن.

"لەم جۆرەیاندا، کە ئەوترێت شەفافیەت لە گرێبەستە نەوتیەکان دا نییە، یانی دیار نییە چەند باج و رسوم و شیرینی لەو کۆمپانیایانە وەرگیراوە!".

دووەمیان: گرێبەستی بەشداری وەبەرهێنان (العقود المشارکە فی الانتاج- Producting Sharing Contract). لەم شێوازەدا، زەوی و موڵکیەت نادرێت بە کۆمپانیاکە، یەکەمجار ئیندۆنیزیا ساڵی (1966) ئەم ڕێگەیەی تاقیکردەوە، کە زەوی و موڵکی خۆی نادات بەڵام کۆنتراکتۆر (بەڵێندەر- مقاول) مافی دەرهێنان و

فرشتنی هەیەو، بڕێکی دیاریکراو لە قازانج ئەدات بە حکومەت (خاوەن ماڵ). کۆمپانیاکانی نەوت لێرەدا هێنانەدەرەوەی نەوت و بەگەڕخستنی تەکنیك و سەرمایەی خۆیان ئەگرنە ئەستۆ، پاشان قازانجی ساڵانەی خۆیان هەڵئەگرن، ئەوجا چی مایەوە بە پێی ئەو ڕێژەیەی ڕێککەوتون لەگەڵ حکومەتدا دابەشی ئەکەن. ئێستا لێرەدا، زیاتر ڕوون بۆیەوە، کە گرێبەست ئەبێت ڕەچاوی (دابەشکردنی قازانج و چارەسەرکردنی تێچووی پرۆژەکە) ی تیا بکرێت.

ئەم جۆرە گرێبەستە، ئەگەر باشییەکی هەبێ، ئەوەیە: حکومەت ڕیسك و سەرکێشی بەسەرمایەو ئامرازەکانی خۆیەوە ناکات، بەڵکو ئەکەوێتە سەر کۆمپانیا نێودەوڵەتیەکان، هەروەها لەوسەریشەوە بڕێك قازانج وەرئەگرێت (ئەگەر هەبو). بەپێچەوانەشەوە گرێبەستی بەشداری وەبەرهێنان، یەکێکە لەو شێوازەی گرێبەست کە سومعەیەکی خراپی هەیە، چونکە حکومەت ئەبێت بەرپرسیارێتی: تەکنیکی، ژینگەیی، دارایی، بازرگانی، شارەزایی یاسایی، لە ئەستۆ بگرێت بەرانبەر ئەو پرۆسیسانەی کۆمپانیای فرە ڕەگەز ئەنجامی ئەدات. ئەمەش بۆ دەوڵەتێك ئەبێت کە حکومەتێکی دەوڵەمەندو، بە ئەزموون و، ستراتیجیەتێکی ئابوریی بەهێزی هەبێت، بۆ ئەوانە ئەبێت کە "کۆربۆکرات"ن، واتە چینە ساختەچییەکانی جیهانن، هەموو وانەیەکی هەواڵگریی، بانکی یان تەواوکردووە، سەدان ملیاریان هەیەو، چەند کۆمپانیایەکیان داناوە، لە ڕێگەیەوە زەفەر بە وڵاتە دواکەوتوەکان، یاخود تازە پێگەیشتوەکان ئەبەن و، مرخی خۆیان لە سامانەکەی خۆش ئەکەن، سەرەتا وەکو ئەوەی لە کۆماری مۆز، لە شیللی، لە فەنزەویلای سەردەمی شافێز-2001، لە ئیکوادۆر و داستانەکانی ئەمازۆن، کردویانە، ئاوها بەناوی بونادنانی ژێرخانی ئابورییەوە، حکومەت و سامانەکەی وێران ئەکەن. دواتر بۆ دەیەها ساڵیش لەوسەرەوە خۆیان ئەکەن بە خاوەنی نیوەی پشکەکانی ئەو وڵاتە.

زۆربەی گرێبەستەکانی هەرێمی کوردستان لەم جۆرەن، ناوێکی جوانتریشیان داتاشیوە پێی ئەڵێن "کۆمپانیاکانی گەڕان و پشکنین". زۆربەی ئەو گرفتانەی کە هەرێمی کوردستان لەگەڵ کۆمپانیاکان هەیەتی، پەیوەستە بەجۆرە لە گرێبەستەوە، کە تیایدا بڕی دەستکەوت و قازانجی هەرێم یان دەوڵەتی خاوەن زەوی دیاری ناکرێت، حکومەت وەکو بارمتەیەك لێ ئەکات بەدەست ئەو کۆمپانیایانەوە، خراپییەکی تری ئەم گرێبەستە ئەوەیە، کاریگەری لەسەر ئیراداتی دەوڵەتەکە دروست ئەکات.

دارایی گشتی دەوڵەت: بریتی یە لە بڕی دەستکەوتوو لەگەڵ تێچووەکان (واتە ئیرادات و نەفەقات) کە دەستەکەوتەکان کەمبو، ئەو خەملاندنەی لە پلانەکانی بودجەی ساڵ دا هەیە هەڵە ئەبێت، ئیتر (کورتهێنان-عجز) دروست ئەبێ، ئینجا بۆ پڕکردنەوەی ئەو کورتهێنانە ئەبێت بچی قەرزی دەرەکی بکەی، لەکوێ؟. لە لایەنێك کە خۆی ڕاستەوخۆ بەستراوە بەم جۆرە کۆمپانیایانەوە، بەواتایەکی تر، گریمانەیەکی تری ئەم دونیایەی سەدەی بیستویەك ئاڵۆزبونی پەیوەندییە ئابورییە نێودەوڵەتیەکانە، کە تیایدا کۆمپانیا فرەڕەگەزە زەبەلاحەکان بە توندی گرێدراون بە بانکی جیهانی و سندوقەکانی دراو ەوە. بۆ باشتر بەدواداچوونی ئەمەش، بڕواننە کتێبێکی دانسقە، بەناونیشانی، دانپیانانی بکوژێکی ئابوریی (John Perkins: Confissions of an economic hit man).

جۆری سێهەم: گرێبەستی خزمەتگوزارییە (**العقود الخدمة** ئەمە لەهەمان کاتدا مەترسیەکیشە- Risk and Service Contract) ئەمە دەوڵەت سەرەتاوە بۆ کۆتایی، کارەکان خۆی ئەیگرێتە ئەستۆ، تەنها هەندێ باری لۆجیکی و خزمەتگوزاری جۆراوجۆر هەیە، لەگەڵ کۆمپانیایەکی دەرەکی دا ڕێك ئەکەوێت، گرێبەستەکانی حکومەتی پێشوی عێراق لەسەردەمی سەدام حوسەیندا لەم جۆرە بون، عێراقی دوای سەدامیش هەر ئەم میتۆدەی گرتە بەر، بۆیە هەرێمی کوردستان شێوازێکی جیای لە گرێبەست گرتە بەر، دەوڵەت لێرەدا بەتەواوی سەروەری خۆی ئەپارێزێت، جۆری چوارەمی گرێبەستیش بریتی یە فرۆشی گەڕاوە[4].

تەوەری دووەم: لە نێوان دانا غاز و ڕووس نەفت دا

حکومەتی هەرێمی کوردستان، لەساڵی (2006 ەوە بۆ 2014) کەوتە بەر ململانێی ئابوریی و سەربازیی لەگەڵ حکومەتی مەرکەزیی کە (نوری مالیکی) سەرۆکوەزیران بو، تا ئاستی ئەوەی هێز ڕووبەڕووی یەك بکەنەوە، بۆیە هەرێم لەسەرەتای (2014) ەوە بڕیاری دا ڕاستەوخۆ نەوتی خۆی هەناردەی دەرەوە بکات، مامەڵە لەگەڵ کۆمپانیای سۆمۆ (بۆ بازاڕیکردن) نەکات، ئەم هەنگاوەشیان ناونا (سەربەخۆیی ئابوریی). بەڵام ئەم بڕیارە لەو کاتەدا هەڵەیەکی ستراتیژیی گەورەبو؟.

لەبەرئەوەی هاوکات بو لەگەڵ هاتنی داعش و سەرهەڵدانی شەڕ، هاتنی (1,8) یەك ملیۆن و هەشت هەزار ئاوارە بۆ هەرێم (عێراق هەرچییەك بێت دەوڵەتەو ئێران و بەریتانیاو ئەمریکا بەرپرسیارێتی ئەخلاقی و مێژووییان بەرانبەری هەیە). هەروەها بەدوایدا دابەزینی نرخی نەوت لە ($100) ەوە بۆ ($34)، ئینجا بەهۆی بڕیارەکەی هەرێمەوە، بودجەی هەرێم لەلایەن بەغداوە بڕدرا. لەگەڵ ئەوەش دا بەشێوەی جێگیرو بەردەوام گەندەڵیەکی سیستماتیك لەهەرێم لەئارادابووە، سەرباری هەموو ئەمانەش لەبەرئەوەی هەرێمی کوردستان دەوڵەت نییە، کەواتە زەمانەتی نێودەوڵەتی بەهێزی لە مینا کانی فرۆشتن و کڕینی نەوت بەهێز نییە، بۆیە ڕێککەوت هەبووە بەرمیلێك نەوتی عێراقی بە پێی نرخی ستاندار ($54) ی کردووە، هەرێم فرۆشتویەتی بە ($27)، جگە لەوەش لەگەڵ ئەو یەدەگە زۆرەی نەوت و غازی سروشتی کوردستان، بەڵام هیچ کاریگەرییەکی لەسەر نرخی نەوت و تەنانەت ڕێرەوی هێڵەکانیش نەبو، چونکە بە ناچاریی بە (قاچاخ- Smuggler) ئەم کالآیەیان ساغ ئەکردەوە.

بەو شێوەیەی سەرەوە، چەندین سەکتەی یەکلەدوای یەکی بەهێز بەر حکومەتی هەرێم و هاونیشتمانیەکانی کەوتن، هەرێم بەردەوام بەدوای دەرچەیەکی فەرمی دا ئەگەڕاو ئەگەڕێت، کە نەوت و غازی بۆ بفرۆشێت یان (بازاڕی – تسويق) ی بۆ بکات.

بۆ ئەم مەبەستە حکومەتی هەرێمی کوردستان لە (شوباتی 2017) ونبوی خۆی دۆزیەوە، کە کۆمپانیای (رووس نەفت-Ros Neft) ە، سەرەتا هەردوولا ڕێککەوتن کە، ڕووسیا نەوتی هەرێم ئەکڕێت بۆ ماوەی (3) ساڵ لە (2017-2019). دواتر لە ڕۆژی هەینی (2 ی حوزەیرانی 2017) لەمیانەی بەشداریکردنی وەفدی هەرێم لە مونتەدای سان پیتەر سبۆرگ کە کۆڕبەندێکی ساڵانەی ئابوریی نێودەوڵەتیە، هەردوولا ئەمجارەیان ڕێککەوتن کە بۆ ماوەی (20) ساڵ کە تیایدا ڕووس نەفت: (یەکەم: کاری گەڕان و پشکنین بکات، دووەم: دەرهێنان، سێهەم: کاری گەشەپێدانی ژێرخانی سەرچاوەکانی ووزە بکات لەهەرێم، چوارەم: بازرگانی سەرچاوەکانی ووزەی هەرێم بگرێتە ئەستۆ). وەك سەرەتایەکیش (4) ملیار دۆلار بە هەرێم دراوە [5].

کۆبونەوەی حکومەتی هەرێم، شەرعیەتی یاسایی لەوێوە وەرگرتووە، کە بەشداربوانی گرێبەستەکە ئەندامانی ئەنجومەنی نەوت و گازی هەرێمن، بەپێی یاسای ژمارە (22ی ساڵی 2007) ی پەرلەمانی کوردستان، مافی ئیمزاکردنی یان هەیە لەسەر ڕێککەوتنەکان (وەك لەم وێنەیەدا دیارن) .

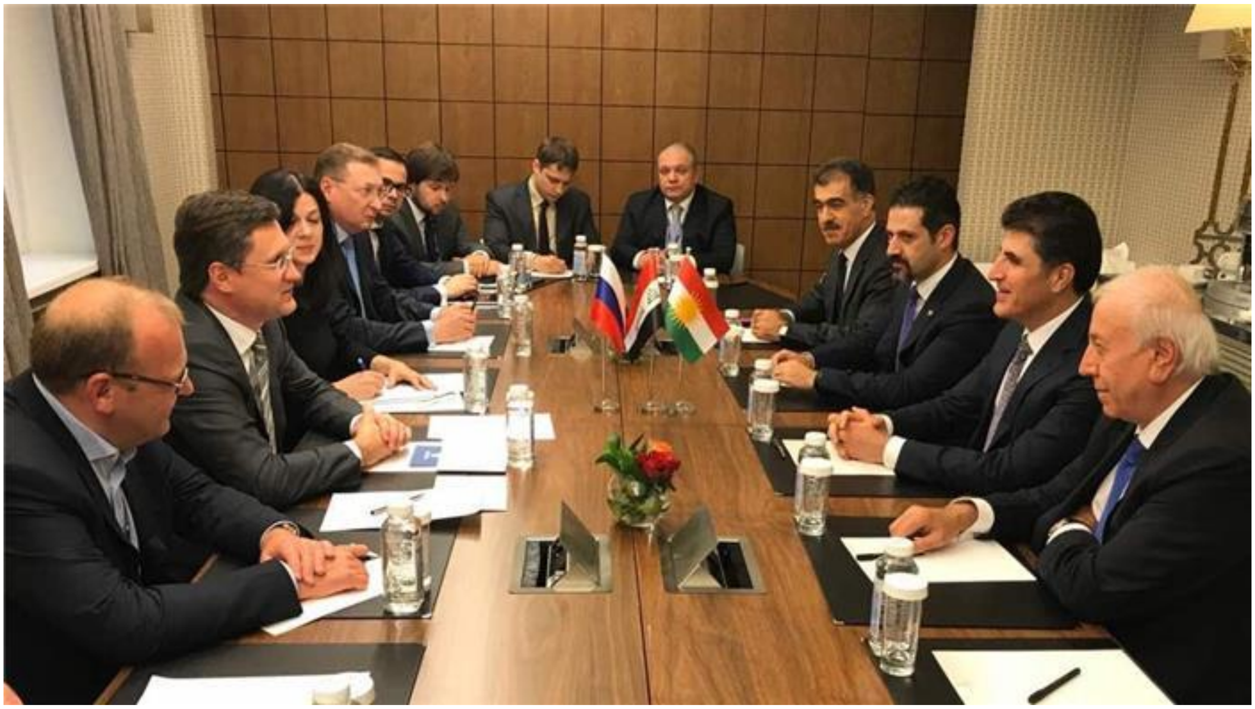

ڕووس نەفت، کۆمپانیایەکی ئاسایی نییە، دوای جەنگی سارد ساڵی (1993) دامەزراوە، کۆمپانیای وەبەرهێنانی پیترۆڵی ڕووسیە، پشکی حکومەتی ڕوسیا تیایدا (50٪) هەیە (19٪) ی نازانرێت هی کێیە، لەگەڵ بەشێکی کەمی بی پی و قەتەریەکان. هەرچییەك بێت لەمەولا هەرێمی کوردستان ئەبێتە یاریکەرێکی سەرەکی لەبواری ووزەدا، لەبەرئەوەی یەکەم: هەرێم بازاڕی فرۆشتنی دۆزییەوە، دووەم: پلانەکە وایە لە کۆتایی ساڵی (2017) دەست بە هەناردەکردنی غازی سروشتیش لە هەرێمی کوردستانەوە بکرێت.

ئەو پرسیارەی، لەم تەوەرەدا ئەبێت سۆراخی بکەین، ئەوەیە، ئایا کۆمپانیای ڕووس نەفت هەرێمی کوردستان تووشی هەمان مەترسی و بێنەوبەرەی دانا غاز ناکات ؟. بەتایبەتی ڕووس نەفت زەبەلاحترین کۆمپانیایەکی جیهانییەو، داناغاز یەکەیەکی مامناوەندەو مێژووی دامەزراندنی ئەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (2005).!.

لەسەرەوە باسکرا، کە گرێبەستی بەشداری و بەرهەمهێنان بۆ هەرێم دەست نادات و، خراپیەکانی زۆرن، بەڵام ئەوەی جێی سەرسوڕمانە هەرێم تەنها یەك گرێبەستی لەجۆری خزمەتگوزاری هەیە، ئەویش بۆ کێڵگەی کۆرمۆرە لەچەمچەماڵ، لەگەڵ هەردوو کۆمپانیای دانە غاز و هیلال پیترۆلیۆم (گوایە ئەمە شێوازە باشەکەیانە)، کەچی بەهۆی تۆمارکردنی داوای یاسایی لەسەر حکومەتی هەرێم، ئەم کۆمپانیایانە داوای (1,7) یەك ملیار و

حەوتسەد ملیۆن دۆلار ئەکات لە قۆناغی یەکەمدا، چونکە بەهۆی گرێبەستەکەوە (3,3) سێ ملیار و سێ سەت ملیۆن دۆلار زیانی پێگەیشتووە؟. کۆمپانیای دانەغاز پێی وایە حکومەتی هەرێم شایستە داراییەکانی لەکاتی خۆیدا پێ نەداوە، لە بەرانبەر ئەو ئەرکانەی کە لە کێڵگەی غازی کۆرمۆر ئەنجامی داون، وەزارەتی سامانە سروشتیەکان، کێشەکانی دانە غاز و، بڕیارەکانی دادگای ناوبژیوانی وا ئەبینێت کە:

- دادگای ناوبژیوانی، سکالاَی داواکارانی ڕەتکردۆتەوە، کە داوای (1.7) ملیار دۆلار قەرەبویان کردبوو بەرانبەر گازی زیادە، دادگاش بڕیاریداوە کە حکومەتی هەرێمی کوردستان مافی هەیە بۆ وەرگرتنی گازی بەرهەمهاتوو لە هەموو بەشەکانی (کۆرمۆر) بەبێ هیچ پارەدانێکی زیادە بە داواکاران (وەك لەسەرەوە ئاماژەمان بە جۆری گرێبەستەکە کرد)، هەروەها وەزارەتی سامانە سروشتیەکان لایوایە: داواکاران مافی ئەوەیان نییە، تاکلایەنە داوای تێچوی ئەم گازە لە حکومەتی هەرێمی کوردستان بکەن.
- بە لای سامانە سروشتی یەکانی هەرێمەوە، دادگا بە تەواوی داوای (دانا غاز و کرێسنت) ی ڕەتکردۆتەوە، کە گوایە (3.3) ملیار دۆلای زیانیان پێگەیشتووە لە داهات و پارەدان، کە بە وتەی خۆیان لە دۆخی ئاساییدا وەریاندەگرت.
- هەروەها حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەڵێت: دادگا داوای دانا غازی ڕەتکردەوە بۆ (24) ملیۆن دۆلار قەرەبوو بەرانبەر زیانەکانی بە هۆی فرۆشتنی ناچاریی پشکەکانی لە ئەنجامی گرفتە داراییەکانی. هەروەها دادگای ناوبژیوانی لە کۆی (19) بڕگەی سکالاَی داواکاران (18) بڕگەی ڕەتکردۆتەوە، کە گوایە ئەو مافەیان هەیە بە پێی گرێبەست (بڕواننە ڕاپۆرتی وەزارەتی سامانە سروشتیەکانی حکومەتی هەرێم- لە بیبلۆگرافیا).

ئەوەی ئەم شیکارییە ئەیەوێ، بەدواداچونی بۆ بکات، جگە لە سروشتی گرێبەستەکە، پیاچوونەوەشە بە کۆی ئەو گرێبەستانەی دیکە کە ئەنجامدراون، لە ساڵی (2007) دا حکومەتی هەرێم کێڵگەی کۆرمۆر و چەمچەماڵی بۆ ماوەی (25) ساڵ داوەتە کۆمپانیای دانا غاز و کریسینت و پیترۆلیۆمی ئیماراتی. ئەم کۆمپانیایە توانایەکی مرۆیی گەورەی لە هەناوی خۆیدا هەیە، ساڵی (2005) دامەزراوە لەلایەن (300) کەسی شارەزاو سەرمایەداری خەلیجیەوە، کەچی لەساڵی (2009) دا هەوڵیانداوە گێچەڵ بە حکومەتی

هەرێم دا بکەن، کە حکومەت پارەیان ناداتێ، ساڵی (2013) ئەم کۆمپانیا هاوبەشانە لە دادگای لەندەن سکالایەکیان لەدژی حکومەتی هەرێك تۆمارکردەوە، لە (2017/5/22) داناغاز بەیاننامەیەکی بڵاوکردەوە، کە دادگا هەرێم ناچارئەکا لەماوەی (14) ڕۆژدا بڕی (100) ملیۆن دۆلار بداتە کۆمپانیاکەیان .[(6)]

بە ئیمزاکردنی گرێبەست لەگەڵ کۆمپانیای ڕووس نەفت بۆ بازاڕیکردن و بەرهەمهێنانی پیترۆڵ، لە (شوبات بۆ حوزەیرانی 2017) هەرێمی کوردستان بوو بە خاوەنی (53) پەنجاو سێ گرێبەستی بەشداری و بەرهەمهێنان ، لەگەڵ (28) کۆمپانیای بیانی لە (27) دەوڵەتی جیاواز. ئەوەی ڕووس نەفت لە داناغاز جیا ئەکاتەوە، سروشتی گرێبەستەکەیانە، ئەوەی یەکەمیان " بەشداری وەبەرهێنان-PSC"ە، لەکاتی ئیمزاکردنی گرێبەستەکەوە، توانای هەیە (700000) حەوتسەت هەزار/ بەرمیل هەناردەبکات، ئەوەی دووەمیان گرێبەستە لە شێوازی خزمەت و خزمەتگوزاری، تیایدا هەرێم خاوەندارێتی لەهەموو پرۆسەکە ئەکات، ئەم کۆمپانیایانە خزمەتگوزارییە جۆراوجۆرەکانی ئەنجام ئەدەن، جگە لەوەش لە پرسی " ڕووس نەفت" دا ڕەهەندی سیاسی هەیە، هەر بەتەنها دیاردەیەکی ئابوریی نییە.

" ماوەیەکی زۆرە ڕووسەکان و، ناوەندە ئاکادیمیەکانیان، باسی ناوچەی ئۆراسیاو، جیۆپۆڵەتیك و، جیۆپۆڵەتیکی ووزەو، بۆڕی غازی سروشتی ئەکەن، خوویان داوە بە دەرەوەی خۆیان و، پشتگوێخستنی ناوەوە، کەمتر باسی دەوڵەتی هاولاتی و، چارەسەرکردنی گەندەڵی ئەکەن، ئێ حکومەتی هەرێمیش هەروایە و، ئەشێت ئەمەش هەر خاڵی بەهێزی لەیەکچوون و بەیەکگەیشتن یان بێت".

تەوەری سێهەم: جیۆپۆڵەتیکی نوێی ووزە

جیۆپۆڵەتیك (Geopolitic) یانی جەنگێك لە پێناو فەزاو دەستەلاتدا، کە لە هەلومەرجێکی جوگرافی دیاریکراودا ڕۆڵی خۆی ئەبینێت، هەروەك جیۆپۆڵەتیکی سەربازیی، جیۆپۆڵەتیکی دیبلۆماسیی، جیۆپۆڵەتیکی ئابوریی، هەیە، هەر بەوجۆرەش جیۆپۆڵەتیکی ووزە (The Geopolitics of Energy) هەیە، بەلام لەبارەی سەرچاوە سروشتییەکان و ڕێگای بازرگانیانەوە، گواستنەوەیان لەسەرچاوەوە بۆ بەکاربەرەکان ئەمە کرۆکی

تویژینەوە جوگرافییەکانە، بۆیە هەموو سیستەمە نێودەوڵەتیەکان لە سەرەتای مێژووی نوێداو لە مێژووی مۆدێرن بەگشتی خۆیان بەستووە بە سەرچاوەکانی ووزەوە، ئەو کاتەی سەدەی خەڵووز و هەڵم بو، ئەوە بریتی بو لە باکگراوەندی ئیمپراتۆریەتی بەریتانی لەسەدەی هەژدەو نۆزدەدا، لەکۆتایی سەدەی نۆزدەو هەتا کۆتایی سەدەی بیست باکگراوەندی ئیمپراتۆریەتی ئەمریکی بریتی بووە لە نەوت، لەسەرەتای سەدەی بیستویەکیشەوە، تا دێت گرنگی غازی سروشتی دەست پێ ئەکات، ئەکسۆن مۆبیل-ExxonMobil لەڕاپۆرتی ساڵانەی خۆیدا لە (2016) دا وای بینیوە، کە لەمەولا ساڵانە ڕێژەی "خواست" لەسەر غازی سروشتی زیاد بکات به برِی (1,6٪) لەبەرانبەردا خواست لەسەر نەوت بە برِی (0,8٪) زیاد ئەکا، بەجۆرێك کە تا کۆتایی (2040) خواست لەسەر خەڵۆز و نەوت نەمێنێت [7]. بۆیە سەدەی غازی سروشتی ئەشێت وا لە ویلایەتە یەکگرتوەکان بکات بە فۆڕمێکی جیۆ-سیاسیی یەوە بێتەوە پێشەنگایەتی جیهان بکات لە سەدەیەکی نوێدا. لێرەدا بەگشتی مەبەست لە "جیۆپۆڵەتیکی ووزە" زیاتر بریتی یە لە دۆزینەوەی غازی سروشتی و هەناردەکردنی لەرێگەی هێڵە ستراتیجیەکانەوە.

ئەو پرسیارەی ئەشێت، لەم تەوەرەدا سۆراخ بکرێت ئەوەیە، ئایا گرێبەستە نەوتییەکان نابنە هۆی ئەوەی هەرێمی کوردستان لەسەر نەخشەی ووزە رۆڵێکی ئەوتۆ نەگێرێت..؟. یان رۆشنتر لەمە: ئایا گرێبەستەکانی حکومەتی هەرێم لەگەڵ ڕووسیا بە خواستی تورکیایە؟. بەڵێ؟. چۆن ؟.نەخێر، چۆن.؟.

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، ئەبێت تورکیا وەك یونتێك كە تینووی ووزەیە شرۆڤە بکرێت، پاشان هەریەکە لە کوتلەکانی ووزە لە: دەریای ناوەڕاست "قوبرس و ئیسرائیل"، حەوزەی قەزوین، کەنداوی عەرەبی. شرۆڤە بکەین، ئینجا وێنەی هەرێمی کوردستان و شوێنەکەی دەرئەکەوێ:

تەوەری چوارەم پڕکردنەوەی پێداویستیە پیترۆڵیەکانی تورکیا

ڕۆژنامەی "زەمان"ی تورکی لە (22ی حوزەیرانی 2016) دا بلاوی کردۆتەوە، ئەو ووزەیەی تورکیا پێویستی پێیەتی لەناوخۆدا تەنها (1/4) واتە (25٪) ی لەناوەوە بەرهەم ئەهێنێت، (75٪) ی لە دەرەوە هاوردە ئەکات،

سالآنە بە نزیکەیی تورکیا پێویستی بە (50) ملیار/ مەتر سێجا غازی سروشتی هەیە، بەمەش دوای چین و ئەڵمانیا تورکیا بە سێهەم وولآتی هاوردەکاری غازی سروشتی دائەنرێت، ڕووسیا سەرچاوەی یەکەمی غازی سروشتییە بۆ تورکیا کە (58٪) ی پێداویستیەکانی غازی سروشتی تورکیا ڕووسیا پڕی ئەکاتەوە، دوای ئەویش تورکیا (19٪) ی غازی سروشتی خۆی لە ئێران و (9٪) ی لە عێراق "هەرێمی کوردستان" و، پاشان (9٪) لە جەزائیر و (3٪) ی لە نەیجیریاوە هاوردەئەکات، لە (2015) و (2016) دا سالآنە تورکیا بایی (60) ملیار دۆلار غازی سروشتی کڕیوە[8].

لەساڵی (2014) دا، لە میانەی سەردانێکی سەرۆکوەزیرانی تورکیا "ڕەجەب تەیب ئەردۆگان" بۆ دەوحەی پاتەختی قەتەر، لەگەڵ میر " تەمیمی بن محەمەد" ڕێککەوتن سالآنە تورکیا (1,2) یەك ملیارو دووسەت مەتر سێجا غازی قەتەری هاوردە بکات. لەگەڵ ئەو بڕەی لە هەرێمی کوردستانی وەرئەگرێت، پاشان ئەو (58٪) ەی پێداویستی غازی سروشتی کە لە ڕووسیاوە بۆ تورکیا دێت، کۆی گشتی بکاتە ئەوەی تورکیا پێویستی بە کوتلە غازییەکەی دەریای ناوەڕاست نەبێت، کە ڕاستەوخۆ ئەمریکاو ئیسرائیل سەرکردایەتی ئەکەن، میسر و قوبرس تیایدا بەشدارن و، لەژێر ئاودا غازی سروشتیان دۆزیوەتەوە. ئایا تورکیا ئەتوانێت (71) حەفتاو یەك ساڵ لە هاوپەیمانێتی فەرمی ویلایەتە یەکگرتوەکان، ڕووی خۆی وەربگێرێت؟.

پێنجەم دەریای ناوەڕاست: دۆزینەوەی غازی سروشتی لە قوولآیی دەریادا " شۆڕشێك لە بواری ووزەدا".

ئیسرائیل، لەساڵی (1958) ەوە هەتا (2009) لە کەنارە ئاوییەکانی دەریای ناوەڕاست، لە قوولآیی دەریا، لە دەوروبەری حەیفا، بەدوای نەوت و غازی سروشتیدا ئەگەڕێن، لە (1958) لە بیابانی زیفە (2) ملیار مەتر غازی سروشتی یان دۆزییەوە لە کێڵگەی "زوهر"، ئەمە هیچی وا نەبوو، ساڵی (1999-2000) دوای وچانێکی زۆر لە هەردوو کێڵگەی (نوعاو میری) لە دەریای ناوەڕاست لە بەرانبەر عەسقەلان بڕی (45) ملیار مەتر سێجا غازی سروشتیان دۆزییەوە، هێشتا ئەم وولآتە پیشەسازییە، سەربازییە، تەکنەلۆژییە، زۆر تینووە بە

ووزە، تەنانەت بۆ ئەوەی کە یەکەمین وڵاتی کشتوکاڵیە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئیسرائیل نەك نەوت و غازی سروشتی ئەکڕی، بەڵکو لەسالآنی نەوەتەکاندا چەندین هێڵی بۆڕی هەبو، ئاوی لە تورکیا ئەکڕی، ساڵی (2009) بە بەکارهێنانی پێشکەوتوترین تەکنۆلۆژیاو تەکنیك ئیسرائیل توانی لە کێڵگەی (تیمار و تیمار دروم) لە باکوری خۆرئاوای حەیفا (307) ملیار مەترسێجا غازی دیکەی بدۆزێتەوە بە قووڵی (1750) مەتر لەژێر ئاودا. کۆتایی ساڵی (2010) بەهاری عەرەبی ڕوویدا، ئیسرائیل کێڵگەیەکی تری گەورەی دۆزییەوە بەناوی (لیڤاسان- Levathan) کە یەدەگی غاز تیایدا (622) ملیار مەتر سێجایە، لێرەو لەوێش وەکو کێڵگەکانی (کریش و تنین دلیت) هەندێ بڕی دیکە دۆزرانەوە، بەمە ئیسرائیل بۆ (50) ساڵ پرۆژەی تۆڕباین و کارەبای خۆی لەسەر ئەم یەدەگە مسۆگەر کرد. کە کۆی یەدەگی غازی ئیسرائیلی ئەکاتە (1,071) یەك تریلیۆن و حەفتاو یەك ملیار مەتر/سێجا[9]. (بڕوانە دیمەنی دۆزینەوەی غازی سروشتی لە قووڵایی دەریادا).

هەر لەگەڵ ئیسرائیل دا، قوبرس (قوبرسی یۆنان بەشە باشورییەکەی) لە (2009 هەتا 2013) سەرقاڵی گەڕان و دۆزینەوە بوو، بە بەشداری چەندین کۆمپانیای فرە ڕەگەز، لە کۆتایی (2013) کۆمپانیای جی ئاڕ کێڵگەی (ئەفرودیت- Aphrodit) ی دۆزییەوە لە کەنارە ئاوییەکانی خۆی، کە بەرانبەر کێڵگەکانی

ئیسرائیله. پاشان میسریش دەستی پێکرد. له (2014 ەوه هەتا 2016) رێککەوتن و کۆبونەوەی سێ قوڵی لەسەر ئاستی لوتکه له نێوان (قوبرس- یۆنان- ئیسرائیل) بەردەوامه، تورکیا ڕەتی کردەوه دان به دۆزینەوەی غاز و ئەم رێککەوتنه سێ قۆڵییەدا بنات، چونکه دۆزینەوەی غازی سروشتی پەیوەندی نییه به (قوبرسی تورکییەوه).

کاتێکیش له شوباتی (2016) تورکیاو ئیسرائیل پەیوەندییەکانیان ئاسایی کردەوه، یەکەمین بەندی رێککەوتنەوەی نێوانیان ئەوەبو که: ئیسرائیل غازی سروشتی به تورکیا بفرۆشێت!. ئێستا ئیسرائیل بۆته وولاتێك، ئیتر نەوت و غازی سروشتی ناکڕێت، ئیتر ڕاڕا نییه گۆشەگیر بکرێت، بەلآم زەمەنی دوای ئاسایی بونەوەی پەیوەندییەکانی تورکیاو ئیسرائیل (که له 2010ەوه لەسەردەستی ئەردۆگان پەکخرابو) دەریخست نه تورکیا له ئیسرائیل دڵنیایەو، نه ئیسرائیلیش متمانەی به تورکیایەکه لەسەردەمی ئاکپارتی دا، وه نه (قوبرس) یش ڕێگه ئەدا بەخاك و سنوری ئەودا غازی سروشتی ببرێت بۆ تورکیا.!. ئینجا لەسەرووی ئەمەشەوه، لەدوای هاتنی دەوڵەتی ئیسلامیەوه بۆ عێراق و سوریا، هەریەکه له ئەوروپا، ئەمریکا چاویان لەوەیه: قەتەر، ئێران، هەرێمی کوردستان، بۆڕی و هێڵەکانی خۆیان بگەیەننه دەریای ناوەڕاست و کۆنێکتی بکەن بەدەم ئەوەی ئیسرائیل و قوبرسەوه[10].

خۆرئاوا، کاری بۆ ئەوه کردووه که کوتلەی دەریای ناوەڕاست دەوڵەمەندتر بکات و، هێزی دیکەی بۆ پەیدا بکات، ئێران هەوڵ ئەدات بەردەوام گرفت بۆ کوتلەی کەنداو دروست بکات، لەڕێگەی دەست بەسەراگرتنی گەرووی هورمزەوه، ڕووسیا هەوڵی کۆنترۆڵکردنی کوتلەی قەزوین (کازاخستان، تورکمانستان، ئازەربایینجان) ئەدات تاوەکو له ڕێگەی هێڵه تازەکانی وەك (تورك ستریم) ەوه بازاڕی ووزەی ئەوروپا قۆرخ بکات.

گریمانەی ئەم تەوەرە، ئەوەیه: ئەگەری گۆڕینی ڕێڕەوی هێڵی ووزەی کوردستانه، که پێشوو تر ڕووەو دەریای ناوەڕاست بو، لەدوای ڕێککەوتن لەگەڵ کۆمپانیای ڕووس نەفت، ئەم ئاڕاستەیه ڕووەو دەریای ڕەش بڕوات!. ئەگەر ئەمه ڕوویدات، لایەکی هەرێمی کوردستان ئارامی لەدەست ئەدات.

تەوەری شەشەم: پەیوەندییەکانی سعودییەو ئەمریکا " گوزەرێکی مێژوویی"

مێژووی پەیوەندییەکانی ویلایەتە یەکگرتوەکان و سعودییە، ئەگەڕێتەوە بۆ میانەی دووەم جەنگی جیهانی و، لە ساڵی (1940) ئەمریکا بە فەرمی دانی ناوە بە سعودییەدا، ساڵی (1943) فرانکلین رۆزفێلت ی سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتوەکان ووتی " بەرگری لە سعودییە بە بەرگریی لە ویلایەتە یەکگرتوەکان هەژمار ئەکرێت". واتە سعودییە لە بەشێکە لەستراتیجەتی ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا، ساڵی (1990) یش لە سەروبەندی جەنگی کەنداودا، سعودیە هاوکاری ئەمریکا بو بۆ دەرکردنی هێزە کانی عێراق لە کوەیت.

پرسیاری ئەم تەوەرە، ئەوەیە: بۆچی شانشینی عەرەبی سعودییە بەشێکی گرنگ و جێگیرە لە ستراتیجیەتی ئەمریکا؟.

یەکەم: ساڵی (1932) کۆمپانیای "سوکال" ی سعودیی دروست بو، بۆ بەرهەمهێنانی نەوت، ساڵی (1933) کۆمپانیای عەرەبی- ئەمریکی بۆ نەوت دروستبو، ناوی نرا ئارامکۆ (**Ar**abian-**Am**erican Oil **Co**mpany)، سەرەتا نەیئەتوانی (45) ملیۆن بەرمیل زیاتر بەرهەم بهێنێت، دواتر کە بوون بە بەشێك لە پرۆژەی ئەمریکی، ساڵی (2015) سەرمایەی کۆمپانیای ناوبراو گەیشتە (10) دە تریلیۆن دۆلار. ساڵی (2016) سعودییە ڕۆژانە (10,67) دە ملیۆن شەست و حەوت هەزار بەرمیل نەوتی لەهەر ڕۆژێکدا بەرهەم هێناوە. بەم شێوەیە سعودییە لە ئۆپیك و ئەمریکا وەك زلهێزێکی گەردونی، پێکەوە دەستیان هەیە لە دیاریکردنی نرخی نەوت دا، لە بەهای دۆلاردا [11].

دووەم: سعودییە لەسەردەمی جەنگی سارددا، بۆ بەگژاچونەوەی فیکری شیوعییەت و ئایدۆلۆژیای سۆڤیێتی، ڕۆڵێکی بەرچاوی بینی و، ئەبینێت.

سێهەم: سعودییە وەك یەکەکەیەکی هەرێمی سووننە بۆ بەگژاچونەوەی هەژموونی ئێران و شیعەگەرێتی لەدوای ڕوخانی شا لە ئێران (1978) ەوە تا (2017).

چوارەم: سعودییە باشە بۆ پاراستنی بالآنسی هێز لە ڕۆژهەلأتی ناوەڕاست و، سەلامەتی هاوپەیمانەکانی ئەمریکا وەکو " ئیسرائیل، تورکیا، ئیماراتی یەکگرتوو، کوەیت". هەروەها سعودییە پێگەیەکی ستراتیژیی هەیە لە سەر دەریای سوور و لە کەنداوی عەرەبی.

لە (تشرینی یەکەمی 2010) دا، وەزارەتی دەرەوە و کۆنگرێس بڕیاریاندا، کە گەورەترین بۆندی فرۆشتنی چەك لە مێژووی ئەمریکادا لەگەڵ سعودییە ئیمزابکەن، کە بایی (60) ملیار دۆلار بو، لە (ئازاری 2015) دا سەرۆکی پێشوی ویلایەتە یەکگرتوەکان " باراك ئۆباما" فەرمانی دا هاوکاری هەوالگریی و لۆجستی و سەربازیی سعودییە بکەن تا لەیەمەن دژی گروپە شیعیەکان و میلیشیاکان بجەنگن، هەرچەندە ئەم پەیوەندییە ڕاڕاییەکی تێکەوت، بەهۆی ئەوەی ئۆباما ڕێککەوتنی لەگەڵ ئێران کرد، سەبارەت بە پرسی چەکە ئەتۆمییەکان و پیتاندنی یۆرانیۆم[12].

سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا "دونالد ترامپ"، لە میانەی چاوپێکەوتنێکی دا لەگەڵ ئاژانسی " ڕۆیتەرز" ئەڵێت" سعودییە بە یەکسانی مامەڵە ناکات لە پەیوەندییەکانماندا، بۆیە ئەمریکا خەسارەتی داوە لە بەرگریی کردن لە سعودییە". لە (20ی ئایاری 2017) بۆ یەکەمجار " ترامپ" لە پێوەند بە بەشداری کردنی لە لوتکەی عەرەبی- ئیسلامی دا، لە " ریاز" گەورەترین گرێبەستی ئیمزاکرد کە گوژمەکەی بریتی یە لە فرۆشتنی چەك بە بەهای (350) ملیار دۆلاری ئەمریکی.

لەسەردانەکەدا وەزیری دەرەوەی ئەمریکا " ڕێکس تیلەرسن" گوتی: " فرۆشتنی چەك بە سعودییە بریتی یە لە بیناکردنی هاوپەیمانێکی بەهێز بۆ بەگژاچونەوەی تیرۆر، بەتایبەتی بە گژاچونەوەی هەڕەشەکانی ئێران لەسەر کەنداوی عەرەبی". لەم سەردانەدا ئەوەندەی باسی ئێران کرا، هێندە باسی داعش و گروپە تیرۆریستیەکانی تر نە کرا!.

پرسیاری ئەم تەوەرە، ئەوەیە: لە ئایندەدا سعودییەو ئەمریکا چ ڕۆڵێك ئەبینن؟.

تەوەری حەوتەم: هەڕەشەکانی سەر ئێران " ڕەهەندو لێکەوتەکانی"

بە شێوەیەکی بەردەوام، ئێران و سعودییە نمایندەی ململانێیەکی خوێناوی مێژووین و، یەکەمیان شەڕی چەسپاندنی پرەنسیپەکانی شیعەگەری وەك فەرهەنگ ئەدات و، هەوڵ ئەدات هەناردەی بکات بۆ دەرەوەی خۆی، دووەمیشیان بە پشتیوانی بەریتانیاو ئەمریکا هەوڵی سەرکردایەتیکردنی سوونەگەریی ئەکات لە جیهانی

عەرەبی دا. بۆیە لەدوای بەهاری عەرەبییەوە، ئەبینین ئێران و سعودییە لە سوریا، لە یەمەن، لە کەنداوی عەرەبی، لە عێراق، بەریەك ئەكەون.

لە (1ی کانونی دووەمی 2016) وەزارەتی ناوخۆی سعودییە، ڕایگەیاند، (47) تیرۆریستی لە سێدارە داوە، کە لەناویاندا زانای ئاینی شیعی سعودی " باقر نمر" هەیە، وەك کاردانەوەیەکی ناڕەزایی خۆپیشاندەرانی ئێرانی لە "تاران" ی پایتەخت، هەڵیانکوتایە سەر باڵوێزخانەی سعودییە لەو وولاتەو، سوتاندیان. لەبەرانبەر ئەو کارەدا (5) دەوڵەتەکەی کەنداو، نوێنەرەکانی خۆیان لە ئێران کشاندەوە، جگە لە قەتەر و کوەیت، تەنها باڵوێزی ئێران یان لە ولاتەکەیان بانگهێشت کردو، ناڕەزایی خۆیان پێگەیاندن لە بەرانبەر ئەو کارە[13].

یەکێکی تر، لە فاکتەرە کاریگەرەکانی ململانێی (ئێرانی- عەرەبی- ئەمریکی) بریتی یە لە هەژمونی ئێران بەسەر " گەرووی هورمز" دا، مێژووی ئەم مەترسییەش ئەگەڕێتەوە بۆ دەرئەنجامەکانی شۆڕشی کۆماری ئیسلامی ئێران لەساڵی (1979) کە هەموو هاوکێشەو نیازەکانی خۆرئاواو جیهانی عەرەبی تێك و پێکداو، بووە خاڵی وەرچەرخانێکی گەورە لە پەیوەندییە هەرێمایەتی و نێودەوڵەتییەکاندا. ئەم تەنگەبەرە (گەرووی هورمز) ئاوەکانی کەنداو بە کەنداوی عومان دەوە ئەبەستێت، ئەمیشیان ئەگەیەنێت بە ئۆقیانووسی هیندی، بۆیە بایەخی گەورەی ستراتیژی هەیە لە گواستنەوەی شمەك و کالاّ جۆربەجۆرەکاندا، تەنانەت لەسەر خودی ناو هێنانەکەش بەلای عەرەبەوە " کەنداوی عەرەبی" و بەلای ئێرانەوە " کەنداوی فارس"ە، لەسەردەمی عوسمانییەکاندا پێی وتراوە " کەنداوی بەسرە".

گەرووی هورمز، مەمەڕێکی جیهانی ئاوییە، ئێران لەسەروبەندی ململانێکانی دا، بەپێی بلاّوکراوەی ئاژانسی "فارس" لە (2ی کانونی یەکەمی 2016) دا، بە تەواوی دەستی بەسەرداگرتووە، ئەم ڕێڕەوە (40٪) ی نەوتی دونیای پێدا تێ ئەپەڕێت، ئێران ئەکەوێتە باکورو ڕۆژهەلاّتی گەرووە کەوە (واتە گەرووی هورمز لە باشوری ئێرانە)، تاکە دەرچەو دەرگای بازرگانی و ستراتیژیی " ئێران- بەحرەین- کوەیت- ئیماراتی یەکگرتوو- قەتەر- عێراقە". ڕۆژانە (20-30) بارهەڵگری گەورەی نەوتی پیادا ئەڕوات، باشوری ئاسیا بەگشتی لە " مالیزیاو ئیندۆنیزیا وە تا دێتەوە " یابان و چین" گەورەترین کڕیار و هاوردەکاری نەوت و غازی سروشتی یە لە ڕێگەی ئەم تەنگەبەرە ئاوییەوە، ئەگەر دابخرێت ئەوا جیهان بێ بەش ئەبێت لە تەکنۆلۆژیای پێشکەوتوو. عێراق (98٪) ی

نەوتی خۆی و سعودییە (88٪) و ئیمارات (99٪) ی لە ڕێگەی ئەم تەنگەبەرە ئاوییەوە هەناردە ئەکات[14]. بۆیە دەست بەسەراگرتنی بەو شێوەیە لەلایەن ئێرانەوە، ئاماژەیەکە بەوەی کە ئێران ئامادەگی سەربازیی و سیاسیی لەم ناوچانە هەیەو، ڕاستەوخۆ ئەمریکاو سعودییە ئەخاتە بەر بژاردەی ئەوەی بەرێگەی سەربازیی وەلاَمی بدەنەوە. ئایا ئێران توانای بەڕێوەبردنی ئەم جەنگەی ئەبێت؟.

تەوەری هەشتەم: گۆڕانکاریی لە عێراق و هەرێمی کوردستان.

پاڵپشتی کردن و، هاوپەیمانێتی ولاَتانی ئەوروپاو ئەمریکا، بۆ وولاَتانی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاست، بریتی نییە، لە گەشەپێدانی دیموکراسیەت و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ و، فراوانکردنی مەوداکانی ئازادی، دامەزرێنەری دەوڵەتی سعودییە (51) پەنجاو یەك ساڵ لەسەر کورسی دەستەلاَت بو، میر و ئومەراکانی ولاَتانی کەنداو، هەموویان سی ساڵ و، چل ساڵ لەسەر کورسی فەرمانڕەوایی ماونەتەوەو، ئەمریکیەکان و ئەوروپیەکانیش هەمیشە هاوپەیمانیانن، بەڵکو لێرەدا ئەوەی گرنگە بریتی یە لە:

*پاراستنی ئاسایش و سەقامگیریی ئەوروپاو ئەمریکا

* مسۆگەرکردنی بەرژەوەندیی ئابوریی.

هیچ یەکەیەکی خۆرئاوایی، پاڵپشتی سەربازیی و سیاسیی و دارایی هیچ شوێنێکی خۆرهەلاَت ناکات بۆ ئەو دوو مەبەستە نەبێت، عێراق (بە هەرێمی کوردستانیشەوە) بەشێکە لەو سیستمە دەستەلاَتگەرایی (ئۆتۆریتاریزم) ەی کە لەناوچەکەدا هەیە. لە (2013) ەوە تا (2017) ئەوە (13) سیانزە ساڵە ئەمریکا عێراقی داگیرکردووە، بەپێی ئامارەکانی یونامی (1,455,590) یەك ملیۆن و چوارسەت و پەنجاو پێنج هەزارو پێنج سەت و نەوەت کەس گیانیان لەدەستداوە، تێچووی ئەم جەنگ لە عێراق لە (2003) ەوە بۆ (2015) گەیشتووە بە (تریلیۆن و 750 ملیار و 856 ملیۆن دۆلار). لە دەوروبەریش زیانەکانی نیشتیمانی عەرەبی تەنها لەدوای بەهاری عەرەبی ساڵی (2011) ەوە هەتا (ئایاری 2017) گەیشتوە بە (830) ملیار دۆلار. بە مەرجێك لە یەمەن عەرەب-عەرەب ئەکوژێ، لە سوریا عەرەب – عەرەب ئەکوژێ، لە عێراق عەرەب- عەرەب ئەکوژێ، لە لیبیا عەرەب-

عەرەب ئەکوژێ، لە کەنداوی عەرەب ئەگەر هەیە لە جیهانێکدا کە "ترامپ" سەرۆکی بێت، دیسان هێرش بکرێتە سەر "قەتەر" و عەرەب- عەرەب بکوژێ.

ئێرانیەکان لە عێراق، بە (3) سێ قۆناغ حەشدی شەعبی یان دروستکرد، قۆناغی یەکەم، کەرەستەکان و شەڕکەرەکانیان هێنا، قۆناغی دووەم، لەپەرلەماندا بە یاسا ئەم هێزە میلیشیایە ناونرا بە بەشێك لە سیستەمی بەرگری عێراق، قۆناغی سێهەم، پڕ چەکیان ئەکەن، لە قۆناغی چوارەمدا، شەڕی دەستکەوتە سیاسییەکانی خۆیانی پێ ئەکەن. لەدیالەوە تا موسڵ بەهێڵێك ئەم هێزە شیعیە ئایدۆلۆژییە درێژبۆتەوە، بەرگری لە هەژموونی ئێرانی ئەکات. وەك بینرا لە کەرکوك حکومەتی عێراقی شەڕی دەستکەوتە ئابوریی و سیاسییەکانی خۆی لە (16ی ئۆکتۆبەری 2017) بە حەشدی شەعبی کرد.

ئەمریکیەکان، بڕیاریاندا، بگەڕێنەوە عێراق، بەڵام ئەمجارە وەکو "ئینتیداب" ی سەدەی بیست، هەموو شت ئەخەنە ژێر ڕکێف و بڕیاری خۆیانەوە.

پرسیاری ئەم تەوەرە، ئەوەیە: سیناریۆکانی دوای گەڕانەوەی هێزەکانی هاوپەیمانان بۆ عێراق چی ئەبن؟. کاریگەریی ئەم گۆڕانکارییە هەرێمایەتیانە لەسەر کوردستان چۆن ئەبێت؟.

سەرئەنجام:

یەکەم: سیناریۆکانی بەردەم ئایندەی هەرێمی کوردستان.

بەدرێژایی بەدواداچونەکانی ئەم هەوڵە ئەکادیمیە، کە شیکاری بۆ سەرجەم پرسیارو گریمانەکانی کردووە، سێ سیناریۆ لە بەردەم ئایندەی هەرێمی کوردستان دا، دەست نیشان ئەکات:

یەکەم: ئاماژەکانی بەردەم ئیحتیواکردن (دەوردان) ی ئێران، نزیکبۆتەوە، نزیکبۆتەوە لە بەیەکداکێشانی سەربازیی، بۆیە هەر گۆڕانکارییەك لە ئێران ڕاستەوخۆ گۆڕانکارییە لە هەرێمی کوردستانی عێراق کە زیاتر لە (1000) کیلۆمەتر سنوری جوگرافییان هەیە. گۆڕانکارییەکە بەم فۆڕمە ئەبێت:

- سعودییە و میسر و ئیمارات، سزای توندی قەتەر بدەن، ئێرانیش تۆڵەی قەتەر لە هەرێمی کوردستان بکاتەوە وەك هاوپەیمانێکی سعودییەو ئەمریکیەکان.
- ئێران ناوچەی سولەیمانی – کەرکوك- دووز- دیالە، ئەکات بە ماعەسکەرێکی سەربازیی بۆخۆی، ئەمریکیەکانیش ئەگەڕێنەوە عێراق، هێزی دیکەی سوونەی توندڕەو دروست ئەبن (چونکە سوونە سەری خۆی لەدەستداوە بەدوایدا ئەگەڕێ). بەمشێوەیە نیوەی زیاتری هەرێمی کوردستان ئەبێتە گۆڕەپانی جەنگ. بەتایبەتی کەرکوك بەهۆی کەمتەرخەمی و گەندەڵی بەرپرسە کوردییەکان و، تەشەنەکردنی حەشدی شەعبی و، پیلانەکانی تورکیاوە، خەرمانێکە لە پووشی ووشك، زوو ئاگری تێبەر ئەبێت. لەبەرئەوەی هێزە کوردییەکان پلانیان نەبو بۆ شەنگال، " کۆجۆ" لە داعش سەندرایەوە و کەوتە دەستی حەشدی شەعبی. ئەگەری ئەم مەترسییەش بۆ کەرکوك هەمان شتە.

دووەم: لە بەرئەوەی لەدوای کۆچی دوایی جەلال تاڵەبانی " سکرتێری گشتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان" و کۆچی دوایی ڕێکخەری گشتی بزوتنەوەی گۆڕان " نەوشیروان موستەفا"، ناوچەی سولەیمانی ناوەندی بڕیار و بڕیاردەری سیاسیی بەتەواوی لەدەستداوە، ئەمریکیەکان، ئێرانییەکان، ئۆروپیەکان، لایەنە عێراقییەکان، نازانن لەگەڵ کێ مامەڵە بکەن، بەتایبەت لەسەر پرسی کەرکوك، خێرا ئەمریکیەکان هێزێکی سیاسیی تازە

لەناوچەی سولەیمانی دروست بکەن، یاخود پشتگیریی سەرکردەیەکی دیبلۆماسیی کوردی نزیك لەخۆیان بکەن، تا ببێتە ڕابەری ئەم ناوچەیە.

سێهەم: دوای شەڕی سەربازیی لەگەڵ داعش، ناوچەیەکی ئارام بۆ "موسڵ" دروست ئەکرێت، لەگەڵ ئەوەدا زلهێزەکان و، کۆمپانیا فرە ڕەگەزە نێودەوڵەتییەکانیش، کە بەرژەوەندیی گەورەیان لە خاکی هەرێمی کوردستان هەیە، پشتگیر ئەبن لەم قۆناغەدا ڕەوشی هەرێمی کوردستان تێك نەچێت لەبەر بەرژەوەندییەکانیان، سەربەخۆیی سیاسیی و " دەوڵەتی کوردستان" ڕائەگەیەندرێت، گرنگی ئەمەش وەك بەربەستێکە لەنێوان سوونەو شیعەدا، وەك هێڵی پێشەوەی بەرژەوەندییەکانی خۆرئاوا ئەبێت، ئەگەر دیبلۆماسیەتێکی بەهێزیش لەگەڵ ئێران پیادە بکرێت کە سنورەکانی پارێزراو ئەبن، ئەوا ئەم ئەگەرە مسۆگەرتر ئەبێت.

دووەم: کەرتی ووزە لە هەرێمی کوردستان.

ئایندەی پیشەسازیی هایدرۆکاربۆناتەکانی هەرێمی کوردستان، بەستراوە بە تواناکانی حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە، تا چەند ئەتوانێت گرفتە سیاسیی و ناوخۆییەکانی تێپەڕێنێت. هەرێمی کوردستان، لەبەر ئەوەی دەوڵەت نییە، کۆمپانیا فرەڕەگەزەکان و مینا کانی کڕینی نەوت، بەشێوەیەکی هەرزانتر مامەڵەی لەگەڵ ئەکەن، ئۆکسفۆرد بۆ توێژینەوە، لە ڕاپۆرتێکیدا سەبارەت بە نەوت و غازی سروشتی هەرێمی کوردستان لایوایە: "دامودەستگەی نیشتیمانی لەکەرتی ووزەدا، تەنها لەسەر کاغەز هەیە"(16). بۆیە کۆمپانیاکانی کە هەرێمی کوردستان گرێبەستی لەگەڵ کردوون، لە ولاتەکانی خۆیاندا تۆکمەو دامەزراوترن، لەهەمان کاتدا کوالێتی گرێبەستە نەوتییەکانی هەرێمی کوردستان پێویستی بە پێداچونەوەی زیاترە، تا ئەگەرەکان، بژاردەکان، ڕێگاکانی ڕووبەڕووبونەوەی مەترسییەکانی، بەردەم ئایندەی دەست نیشان بکرێت.

هێڵی ووزەی کوردستان، تەنها بابەتێکی ئابوریی نییە، بەڵکو سیاسییەو ڕەهەندی هەرێمایەتی و، بلۆکبەندی جیهانی هەیە، بڕیاردان لەسەر فەرامۆشکردنی کوتلەکانی دەریای ناوەڕاست و، ڕووکردنە ڕووسیاو هێڵەکانی ووزەی تورکیا، بەرپرسیارێتیەکە پێویستی بە ربڕیاردەرو ناوەندی بیرکردنەوەی بەهێز هەیە.

• تویژەر (بەهرۆز جەعفەر) : سەرۆکی ئینستیتوتی میدیتریانە یە بۆ تویژینەوەی هەرێمایەتی، خوێندکاری دکتۆرایە لە پەیوەندییە نێودەوڵەتیەکان و دیراساتی ئەوروپی، ئەندامی فیدراسیۆنی رۆژنامەنووسانی نێودەوڵەتییە.

Bahroz@mirs.co

بیبلۆگرافیا

(1). Ministry of Natural Resources. See here http://mnr.krg.org/index.php/en

(2). عين العراق نيوز (2017): بالأرقام.. الماليه النيابيه تكشف ديون العراق الخارجيه والداخليه. الخميس 30 مارس 2017 | 07:00 مساءً.
http://aynaliraqnews.com/index.php?aa=news&id22=73658

(3) مركز الجزيره (2017) : تقارير و حوارات، أبرز ميليشيات الشيعيية مسلحه في العراق.

(4). Abbas Ghandi, C-Y. Cynthina Lind (2014): Oil and Gas service contruct around the word: A review. Institue of transportation student, University of California at Davis. U.S.

-Also you can see it: John Perkins (2012) : Confessions of an Economic Hit Man.

(5). Ros Neft and Iraqi Kurdistan Government sign exploration, Production Contracts. Fror mor information. See a formal wedside of RosNeft www.rosneft.com

(6). Rebuilding Iraq Report (2017): KRG release statement regarding English court arbitration decision with Dana Gas, Crescent Petroleum and Pearl Petroleum.

(7). ExoonMobil (2016): The outlook for Energy “ A view to 2040”, P. 5-6.

(8). جريده زمان تركيه (2016): تركيا فى المركز البالب أوروبيا فى استيراد الغاز، فى: يونيو 22، 2016، 10:58. انقر هنا: www.Zamanarabic.com.

(9). Natan sachs& Tim Boersma (2015): The energy island: Israel deals with its natural gas discoveries, Foreign policy at BROKINGS.

(10). Michael Ranter (2016): Natural gas discoveries in the eastern Mediterranean, FS. P 6-7.

(11). بى بى سى BBC(2017): العلاقات السعوديه الآمريكيه: تحالف دائم واختلافات كارثه، انقر هنا للمعلومات المزيده: http://www.bbc.com/arabic/middleeast-40001070

(12) تقارير مركز الحره، تحرك فى الكونغرس لعرقله بيع أسلحه للسعوديه

(13). الوگن (٢٠١٦): تفاصيل الآزمه السعوديه الإيرانيه بعد إعدام "النمر": گهران تهدد والرياچ تسلم مؤكره احتجاج.

(14). اليوم السابع (2016). 5 معلومات تلخص أهميه مچيق هرمز الاقتصاديه و الاستراتيجيه، (كتب: هاشم فخرانى).

(15). Atheer Ayoub (2015). Iraq before & after 2003. Upsala University.

(16). Robin Mills (2016). Under the mountain: Kurds Oil and Regional Politic, University of OXFORD institute for ENERGY studies.